

TÜRKİYE'DE EKONOMİK GELİŞMELER VE BEKLENTİLER

(12 Ekim 2004)

Prof. Dr. Emin ÇARIKCI

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ, İİBF, Uluslararası Ticaret Bölümü Öğretim Üyesi

Kasım 2000 Likidite Krizi ve Şubat 2001 Finans Krizi sonrası IMF destekli bir Ekonomik İstikrar Programına ek olarak, ekonomi yönetiminde politik müdahaleleri asgari düzeye indirebilmek için BDDK ve Kamu İhaleleri Üst Kurulu gibi 10 Üst Kurul kurulmuş, ilaveten, Bankalar Kanunu, Hazinesin İç Borçlanma Kanunu ve Merkez Bankası'nın bağımsızlığı yasası gibi kurumların özerkliğinin ve Türkiye'de siyasi istikrarın sağlanmasının müspet etkileri, ayrıca Ekonomik Programda mali disipline uyulmasının piyasalara güven vermesi sonucu Türk ekonomisi düzlüğe çıkmak üzeredir. Ekonomide 2004'deki son durumu ele almadan önce 2002 ve 2003 yıllarındaki gelişmeleri özetleyelim.

2002'de ekonomik durum: 2002 yılı için hedeflenen %3'lük GSMH büyüme hızı, %7,8'lik bir artış göstermiş, yıl boyunca dolar fiyatının 1,5 milyon TL dolayında seyretmesinin de müspet etkisiyle, 2002 yılı için hedeflenen GSMH 166 milyar dolar yerine yaklaşık 182 milyar dolar, Fert Başına Gelir (FBG) de hedeflenen 2316 dolar yerine 2609 dolar olarak gerçekleşmiştir (Bakınız. Tablo-1). Yıllık enflasyon 2001'deki %70'li seviyelerinden, 2002'de TÜFE'de %29,7, TEFE'de %30,8'e gerilemiştir.

2003 yılı gerçekleştirmeleri: GSMH Büyüme Hızı %5.9 artmış, ortalama dolar fiyatının 2002 seviyesinde (1,5 milyon TL) kalması sonucu, GSMH hedefi 200 milyar \$ iken, 239 milyar \$'a çıkmıştır (2002'den 2003'e %32 artış). FBG 2609 \$'dan 3384 \$'a (2002'ye göre %29.7 artış) gerçekleşmiştir. İthalat 68.7 ve ihracat ise 46.9 milyar dolar, Dış Ticaret Açığı -21,9 ve Cari İşlemler Dengesi açığı da -6,8 milyar dolardır. 2003'de yıllık enflasyon hızları TÜFE'de %18,4'e, TEFE'de de %13,9'a inmiştir.

2003 Devlet Bütçesi Gerçekleşmeleri: Bütçe Harcamaları 140 katrilyon TL, Gelirleri 100,2 katrilyon TL olup, Bütçe Açığı da -39,8 katrilyon TL'ye (26,5 milyar \$), (SGK açıkları 15,9 katrilyon (ktr) TL=10,6 milyar \$'a) ulaşmış, Toplam Faiz Harcamaları ise 58,6 ktr.TL'dir. Bu durumda;

- Toplam gelirlerin (100,2 ktr) %58,6'sı ve Vergi gelirlerinin (84,3 ktr) %69,5'i faiz ödemelerine (58,6 ktr. TL) harcanmıştır (2002'de bu oranlar sırası ile %68 ve %78 idi).

- Toplam faiz ödemelerinin (58,6 ktr) %90'ı (52,7 ktr) İç Borç (139 milyar \$) faiz ödemelerine, sadece %10'u da (5,9 ktr) Dış Borç (147 milyar \$) faiz ödemelerine gitmiştir.

2004 yılı Devlet Bütçesi Hedefleri: Harcamalar 160,9 Katrilyon (Ktr) TL; Transferler 108,2 ktr (66,1 ktr. faiz ödemesi), Cari Harcamalar 45,2 ktr. TL (28,6 ktr. Personel Giderleri), Yatırım ise 7,6 ktr. TL'dir. Gelirler 114,5 ktr. TL (Vergiler 99,2 ktr. TL). 2003'ten 2004'e Bütçe Harcamaları içinde, Transferler / Harcamalar %68'den %67,2'ye (Faiz Ödemeleri / Harcamalar %41,9'dan %41,1'e), Cari Ödemeler / Harcamalar %27,3'ten %28,1'e, Yatırımlar / Harcamalar %4,6'dan %4,7'ye, Vergi Gelirleri / Harcamalar %61,5'ten %61,6'ya, Faiz Ödemeleri / Vergiler %68,1'den %66,7'ye, Harcamalar / GSMH'de %39,5'ten %38,3'e hedeflenmiştir. Bu durum 2004 Bütçesinin de bir Transfer ve Cari Harcamalardan oluştuğunu ve Bütçe esnekliğinin yok denecek kadar az olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

2004 yılı hedefleri: (Bakınız, Tablo-1) GSMH yaklaşık 262 milyar \$, FBG 3645 \$, Satınalma Gücü Paritesine (SGP) göre FBG 8200 \$, GSMH büyüme hızı %5, yıllık Enflasyon hızları da TÜFE ve TEFE'de de %12'şer, İthalat 75 milyar \$ (%11,5 artış), İhracat ise 51,5 milyar \$ (%12,3 artış) olup, Dış Ticaret Açığı 23,5 milyar \$, CİD Açığı da -7,6 milyar \$'dır. CİD Açığı / GSMH oranı da % -2,9 hedeflendiği için (2000'de bu oran % -4,9 idi) 2004'te bir döviz krizi beklenmemektedir. Çünkü, bu oran %4'ü geçmediği sürece Türkiye'de bir döviz krizi olmaz.

Zaten 2002'den 2003'e Merkez Bankası (MB) döviz rezervleri 26,7 milyardan 33,6 milyar \$'a çıkmıştır.

TABLO-1. TÜRKİYE'DE BAŞLICA EKONOMİK GÖSTERGELER:2000-2004 (12 Ekim 2004)

-	2000	2001	2002	2003	2004 (K)
GSMH (Milyar Dolar)	201,4	144,0	181,7	239	300 (T)
Fert Başına Gelir (FBG), Dolar	2986	2101	2609	3384	4000 (T)
- Satınalma Gücü (SGP) ile FBG, \$	6212	5738	6158	7600 (E)	8500 (E)
GSMH Büyüme Hızı (%)	6,3	- 9,5	7,8	5,9	13,5 Haziran
- İmalat Sanayii Üretimi (% Değişme)	5,6	- 9,9	10,7	9,7	13,8 Ağustos
◆ Kapasite kullanım oranı (%)	78,2	73,6	76,7	80,0	81,7 Ağustos
Tüketici Fiyatları (TÜFE), %	39,0	68,5	29,7	18,4	4,9 Eylül (*)
Toptan Eşya Fiyatları (TEFE), %	32,7	88,6	30,8	13,9	9,3 Eylül (*)
Emisyon Hacmi (Trilyon Lira)	3772	5282	7636	10676	14200 Ekim
Bütçe açığı (Katrilyon Lira)	-13,7 (21,9 Milyar\$)	-29,8 (24,8 Milyar\$)	-41,7 (1) (27,8 Milyar \$)	-39,8 (1) (26,5Milyar\$)	-18 Ağustos(1) (12 Milyar\$)
Sos. Güv. Kur. Açığı (Katrilyon TL)	-4,5 (7,2 Milyar\$)	-8,4 (7 Milyar\$)	-13,3 (1) (8,9 Milyar\$)	-15,9 (1) (10,6Milyar\$)	-13 Ağustos (1) (8,7 Milyar\$)
İç Borç Stoku (Katrilyon Lira)	36,4 (58 Milyar\$)	122,2 (101 Milyar\$)	149,9 (1) (100 Milyar \$)	194,4 (1) (130 Milyar\$)	214 Ağustos(1) (143 Milyar\$)
Bütçe Açığı / GSMH (%)	-10,6	-16,5	-14,7	-11,2	-11,1 (P)
Bütçe Harcamaları / GSMH (%)	37,2	45,7	42,3	39,5	38,3 (P)
İhracat (% Artış)	2,8	12,3	12,0	30,0	31,8 Ağustos
İthalat (% Artış)	32,7	-25,7	+22,8	+33,3	43,4 Ağustos (2)
İthalat (Milyar Dolar)	-54,5	-41,5	-50,8	-68,7	-61,8 Ağustos(2)
İhracat (Milyar Dolar)	27,8	31,3	35,1	46,9	39,2 Ağustos
DIŞ TİCARET AÇIĞI (Milyar \$)	- 26,7	- 10,1	-15,8	-21,9	-22,6 Ağustos
İhracat / İthalat, (%'si)	51,0	77,0	69,0	68,2	63,1 Ağustos
Bavul Ticareti (Milyar Dolar)	2,9	3,0	4,1	4,0	2,6 Ağustos
İhracatımızda AB'nin Payı, %	52,2	51,6	51,5	51,9	55,0 Ağustos
İthalatımızda AB'nin Payı, %	48,8	44,6	45,5	45,8	47,3 Ağustos
Hizmet Gelirleri (Milyar \$)	27,5	21,9	20,0	21,0	17,3 Ağustos
Hizmet Giderleri (Milyar \$)	-15,0	-13,8	-13,2	-8,5	-6,8 Ağustos
CARİ İŞLEMLER AÇIĞI (Milyar\$)	-9,8	+3,4	-1,8	-6,8	-9,8 Ağustos
Direkt Yabancı Sermaye (Milyar\$)	1,7	3,3	0,6	0,6	2,0 Ağustos (3)
Dış Borç Stoku (Milyar \$)	118,8	113,9	131,1	147,0	148,2 Haziran
MB Döviz Rezervleri (Milyar \$)	19,6	18,7	26,7	33,6	34,2 Ekim

(K): 2004 yılına ait Ay'ların yanındaki rakamlar Ocak ayından itibaren kümülatiftir.

(T): DPT 2004 yılı gerçekleşme tahmini; (P): DPT yıllık program hedefleri (E): E.Çarıkçı.

(*) Eylül 2004'de Yıllık bazda ise TÜFE % 9,0'a inmiş, TEFE ise %12,5'e çıkmıştır.

(1) Ortalama Dolar kuru 2000'de 627 bin TL, 2001'de 1,2 milyon TL, 2002-2004 döneminde 1,5 milyon TL'dir.

(2) İthalatımızda ara malları ve hammaddelerin payı %67, sermaye malları %18 ve tüketim malları da %14'dür.

(3) Ocak-Ağustos 2004'de net Doğrudan Yabancı Sermaye (DYS) yatırımı girişi (yabancıların satın aldığı 1,1 milyar \$'lık gayrimenkul geliri hesaba katılmaz ve 0,6 milyar \$'lık DYS çıkışı hesabedilirse) sadece 290 milyon dolardır.

Kaynak : DİE, DPT, MB, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları Dokümanları, Ekim 2004.
Derleyen: Prof. Dr. Emin ÇARIKCI, Çankaya Üniversitesi, İİBF, Öğretim Üyesi.

İşçi emeklileri maaşları ile asgari ücrete beklenenin üzerinde verilen %33'lük zammın getirdiği ek yük, yukarıdaki 2004 yılı bütçe rakamları hedeflerinde yer almamıştı. Bu ilave yükün giderilmesi için içki ve sigaralar ile petrol ürünlerine yapılan zamların yeterli olmaması sonucu, memur ve emekli maaşları dışındaki kalemlerde %13'lük bir bütçe kısıtlamasına gidilecektir. Neticede, 2004 Bütçesindeki 160.9 katrilyon TL'lik Harcamaların yaklaşık 150 katrilyon TL'ye indirilmesi hedeflenmiştir.

2004'DE EKONOMİK GELİŞMELER;

✓ **Büyüme Hızı ve FBG: 2004 yılının ilk yarısında GSMH büyüme hızı %13,5'lik (tarım %-0,4 gerilemiş, sanayi %12,7, ticaret %17,8, ulaştırma ve haberleşme %7,5, serbest meslek ve hizmetler %10,7, ithalat vergisi %33,5) bir artış göstermiştir.** Yıllık hedef %5 olmasına rağmen, **2004'de GSMH büyüme hızının %10'a yaklaşacak olması sonucu, 2003'den 2004'e GSMH miktarı 239 milyar \$'dan 300 milyar \$'a (yaklaşık %25 artış), Fert Başına Gelir (FBG) de 3384 \$'dan 4000 \$'a (%18'lik bir artış) çıkacak, Satınalma Gücü Paritesine (SGP'ye) göre FBG ise, 2004 sonunda 8500 \$'a ulaşacaktır.**

Sn. **Ekrem Pakdemirli** en son araştırmasında, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin %50 dolayında seyrettiği hesaba katılırsa, **SGP'ye göre FBG'nin 12 bin \$'a yaklaştığını öne sürmektedir.** 2004'de **GSMH ve FBG'lerdeki bu sıçramalar** büyüme hızında beklenen %10'luk artışa ilaveten, 2002'den buyana \$ kurunun 1,5 milyon TL'de seyretmesi ve yıllık enflasyon hızının etkisi (eklenmesi) sonucu ortaya çıkmaktadır.

✓ **Gelir Dağılımı: DİE'ye göre 2002'den 2003'e nüfusun en zengin %20'lik dilimi ile, en fakir %20'lik dilimi arasındaki gelir farkı 9,4 kattan 8,1 kata indi.** Yine 2002'den 2003'e, Milli Gelirden **en fakir %20'lik nüfusun aldığı pay %5,3'den %6'ya**, ikinci %20'nin %9,8'den %10,3'e, üçüncü %20'nin %14'den %15'e, dördüncü %20'nin %20,8'den %20,9'a çıkmış iken, bu oran **en zengin %20'lik nüfus diliminde %51,1'den %48,3'e** geriledi.

✓ Bir önceki aya göre, **Eylül 2004'de TÜFE'de %0,9 ve TEFE'de %1,9 artış**, TEFE'nin alt kollarından **imalat sanayiindeki fiyat artışı ise %0,7'de** kaldı. Ocak-Eylül 2004 döneminde **enflasyon hızları TÜFE'de %4,9, TEFE'de %9,3 artmış, yıllık bazda ise bu oranlar TÜFE'de %9'a inmiş, TEFE'de ise %12,5'e çıkmıştır. Çekirdek enflasyon (maliyet enflasyonu) diye bilinen özel sektör imalat sanayii aylık fiyat artışları ise Mayıs'da %1,8, Haziran'da %1,2, Temmuz da %0,3, Ağustos'da %1,5 ve Eylül'de ise %0,6'lık bir artış göstermiştir.**

✓ **İmalat Sanayiinde Kapasite Kullanım Oranı Ağustos 2003'de %79,3 iken, Ağustos 2004'te %81,7'ye (Özel Sektörde %72'den %75,6'ya) çıkmıştır.**

✓ **İmalat Sanayii üretimi 2001 yılında %-9.9 gerilemiş iken, bu oran 2002'de %10,7'lik bir artışa dönüşmüş, 2003 yılında ise %9,7 artmıştır. Ocak-Ağustos 2003'de %7,8 olan bu artış, Ocak-Ağustos 2004'de ise %13,8'e yükselmiştir.**

✓ **CİD Açığı: 2003 yılında ihracat %30, ithalat da %33,3 artmıştır. Ocak-Ağustos 2004 döneminde ihracat artışı %31,8, ithalat artışı ise %43,4 olup, ihracatın ithalatı karşılama oranı (ihracat / ithalat) %63,1'e gerilemiştir. Ocak-Ağustos 2004 döneminde Dış Ticaret (DT) açığı -22,6 milyar \$'a, Cari İşlemler Dengesi (CİD) açığı da (döviz cinsinden mal ve hizmet gelir ve giderlerinin farkı) -9,8 milyar \$'a ulaşmıştır.** Bu dönemde **Türkiye'nin mal ihracatı dışı hizmet gelirleri 17,3 milyar \$, hizmet giderleri de -6,8 milyar \$'dır.** Yaz aylarında Turizm gelirleri ile bavul ticareti artışlarına rağmen beklenen gerilemeyi göstermeyen **CİD açığının, 2004 sonunda -12 milyar \$'a ulaşması** beklenmektedir.

CİD açığı / GSMH oranının %4'de kalacağından ve bankacılık kesiminin BDDK tarafından sıkı bir şekilde denetlenmesi sonucu, bankaların açık pozisyonlarının düşük düzeyde seyredecek olmasından dolayı 2005 yılında da bir döviz krizi beklenmemektedir. Ocak-

Ağustos 2004 döneminde Türkiye'nin mal ihracatı dışında elde ettiği döviz geliri 19,9 milyar \$, bunun **17,3 milyar \$'ı hizmet gelirleri**, 2,6 milyar \$'ı da baval ticaretinden sağlanan gelirdir. Bu dönemde başlıca hizmet gelirleri ise, **milyar \$ olarak, turizm 10,2, taşımacılık 3,2**, navlun ve diğer hizmetler 1,1'er, ticari hizmetler 1,0, inşaat hizmetleri ve işçi dövizleri de 0,5'er milyar \$'dır.

✓ **Ocak-Ağustos 2004 dönemi; ihracat ve ithalatımızda, sırasıyla 25 üyeli AB'nin payı %55,0 ve %47,3'tür. 22,6 milyar \$'lık toplam Dış Ticaret Açığının sadece %35,8'i (8,1 milyar \$'ı) AB ülkeleriyle, %23'ü (5,2 milyar \$) KEİ ülkeleriyle, %34,5'i (7,8 milyar \$'ı) başta Uzak Doğu ülkeleri olmak üzere Diğer Asya Ülkeleri iledir.** Demek ki, Dış Ticaret Açığının tek sebebi AB ile yapılmış olan **Gümrük Birliği (GB)** değildir.

✓ **Ocak-Ağustos 2004 döneminde Türkiye'nin en çok Dış Ticaret Açığı (DTA=ithalat-ihracat) verdiği ülkeler, milyar \$ olarak (parantez içinde sırasıyla ithalat - ihracat); Rusya -4,3 (5,4 – 1,1), Almanya -2,5 (8,1 – 5,6), Çin -2,4 (2,7 – 0,3), İsviçre -1,9 (2,2 – 0,3), Fransa -1,8 (4,2 – 2,4), İtalya -1,8 (4,5 – 2,7), Japonya -1,6 (1,7 – 0,1), Güney Kore -1,5 (1,6 – 0,1), Ukrayna -0,9 (1,5 – 0,3), İran -0,8 (1,2 – 0,4) ve Tayvan -0,7 (0,7 – 0) milyar \$'dır. Türkiye İngiltere ile 0,7 milyar \$'lık (2,7 – 3,4) bir DT fazlası gerçekleştirmiş, ABD ile ise DT açığı (3,2 – 3,2) yoktur.**

✓ Türkiye'nin Ocak-Ağustos 2004 döneminde, bölgeler itibarıyla, toplam ihracatının %55'i AB ülkelerine, toplamda ülkelerin payı (**Almanya %14,3, İngiltere %8,7, ABD %8,1, İtalya %7**), **%16'sı İKT ülkelerine, %10'arı da KEİ ve Diğer Avrupa ülkelerine, %9,5'i de Amerika ülkelerindedir (ABD %8,1).** Toplam ithalatımızda ise **%47,3 AB ülkeleri (Almanya %13, İtalya %7,3, Fransa %6,8), %18,2'si Diğer Avrupa ülkeleri, %13,3'ü KEİ ülkeleri (Rusya %8,8), %13'ü İKT ülkeleri, %7'si Amerika ülkelerindedir (ABD %5,2).** İthalatımızda Çin ve İngiltere'nin payları ise %4,5'erdir.

✓ 2001'den bu yana Türkiye'nin esas meselelerinden biri de artan **işsizliktir.** DİE verilerine göre, **işsizlik oranları 2001'de %8,4, 2002'de %10,3, 2003'de de %10,5 olarak gerçekleşti.** Yine DİE'ye göre, 2003'ün ikinci çeyreğinden (**Nisan-Haziran**) **bu yılın aynı dönemine işsizlik oranı %10'dan %9,3'e gerileyerek 492,000 kişiye yeni istihdam sağlanmış olması müspet bir gelişmedir.** Ayrıca, **2000-2003 döneminde, reel olarak işçi ücretleri %25,3 geriledi.** Reel ücretlerdeki bu erime 2001'de %13,4, 2002'de %8, 2003'de de %6,3'tür. Bu düşüş özel sektörde daha yüksektir. 2003 yılında döviz fiyatlarındaki gerilemeye rağmen, **dış rekabet gücümüzün korunması ve 2003'deki ihracat artışındaki başarıda reel ücretlerdeki düşüşün de büyük bir payı vardır.**

✓ **Doğrudan Yabancı Sermaye (DYS) yatırımlarında 2002'de 1milyar 32 milyon \$'lık giriş, 55 milyon \$'lık çıkışla net DYS girişi 977 milyon \$ iken, 2003 yılında ise 578 milyon \$ giriş ve -499 milyon \$ çıkış olduğu için net DYS girişi sadece 79 milyon \$'dır. Dünyada 2002'de DYS yatırımı stoku 7.1 trilyon \$'dır. Türkiye'nin payı ise sadece %0,3 (binde 3) ile 18.6 milyar \$'dır.**

Yabancıların Gayrimenkul Alımları: 12 Temmuz 2003'de Tapu Yasası'nda yapılan değişiklikten bu yana **yabancıların Türkiye'de gayrimenkul (taşınmaz= ev, arsa ve arazi) satın almaları** artmıştır. Bu satışlardan elde edilen dövizler Merkez Bankası (M.B) tarafından ödemeler dengesinin **net hatanoksan kaleminde gösterilirken, Temmuz 2004'den itibaren DYS kalemleri içerisinde yer almaya başlamıştır.** Neticede, Haziran 2004'den Ağustos 2004'e brüt DYS girişinde 3 katlık bir artış ortaya çıkmasına yol açmıştır. Böylece **Ocak-Ağustos 2004 döneminde 1 milyar 970 milyon \$'lık DYS kaleminin 1 milyar 68 milyon \$'ı yabancıların gayrimenkul alımından (19 Temmuz 2003'den bu yana 7 bin adetten fazla gayrimenkul satın alınmış), 902 milyon doları da brüt DYS girişinden kaynaklanmıştır. Bu 8 aylık dönemde Türkiye'den çıkan DYS yatırımı tutarı da 612 milyon \$ olduğuna göre, bu dönemde Türkiye'ye giren net DYS girişi, Ödemeler Bilançosu'nda görüldüğü gibi 1 milyar 358 milyon \$ yerine, sadece 290 milyon \$ (902-612) seviyesindedir.**

Yabancıların gayrimenkul alımlarından elde edilen döviz gelirlerinin DYS kalemleri içerisinde gösterilmesi doğru değildir. Çünkü, bu alımlar orta ve uzun vadelerde istihdama ve ihracata, yok

denecek kadar az katkı yaptığı gibi, Türkiye'deki DYS yatırımlarının geçmişteki gelişmeleri ile uluslararası mukayeselerin yapılmasında büyük bir kargaşaya yol açacaktır.

✓ **2003 Yılı itibariyle Türkiye'nin dünya ekonomisindeki yeri ise; toplam üretimde (GSMH'de 18.ci, nüfus itibariyle 15.ncidir. Dünya dış ticaretinde Türkiye'nin payı ihracatta %0.7 (binde yedi), ithalatta da %0.9'dur.**

✓ HM'nin Ocak 2004 Finansman Tablosuna göre, 2003'te **Toplam Borç Servisi** (Faiz ve Anapara geri ödemesi) **108 milyar \$'dan** (97 milyar iç borç, 11 milyar \$'ı dış borç), **2004'te 127 milyar \$'a çıkacaktır** (116 milyar \$'ı iç borç, 11 milyar \$'ı da dış borç). Böylece 2003'te Toplam Borç

Servisinin %91'i İç Borç Sevisine gitmektedir. **2003'te Hazine içerden 90 milyar \$ borçlanmış**, 97 milyar \$ iç borç geri ödemesi yapmışken (İç Borçları Geri Çevirme Oranı –IBGÇ- %93 iken = piyasaya 7 milyar \$ bırakmış), **2004 hedefi ise, Hazine 116 milyar \$ iç borç ödemesi yapacak 102 milyar \$'lık iç borçlanmaya gidecektir** (IBGÇ=%88).

✓ **2004 Devlet Bütçesi Gerçekleşmeleri: Ocak-Ağustos 2004 döneminde Bütçe Harcamaları 88,9 katrilyon (ktr) TL, Gelirleri 70,9 ktr TL olup, Bütçe Açığı da –18 ktr TL'ye= 12 milyar \$ (SGK açıkları 13 ktr TL=8,7 milyar \$'a) ulaşmış, Toplam Faiz Harcamaları ise 40,3 ktr.TL (26,9 milyar \$) olup, bu durumda;**

- **Toplam gelirlerin (70,9 ktr) %56,8 ve vergi gelirlerinin (57,2 ktr) %70.5'i faiz ödemelerine (40,3 ktr. TL) harcanmıştır (2003'de bu oranlar sırası ile %58,6 ve %69,5 idi).**

- **Toplam faiz ödemelerinin (40,3 ktr) %89,6'sı (36,1 ktr) İç Borç (143 milyar \$) faiz ödemelerine, sadece %10,4'ü de (4,2 ktr) Dış Borç (148 milyar \$) faiz ödemelerine gitmiştir.**

BEKLENTİLER VE SONUÇ

Yukarıdaki oranlar Ekonomik dengelerin hala bıçak sırtında olduğunu göstermektedir. Onun için, önümüzdeki yıllarda da kamuda mali disipline ve sıkı para politikasına devam edilmesi gerekmektedir. Bütçede ve iç borçları çevirmede nispi bir iyileşmeye rağmen, Türkiye'nin esas meselesi Dış Borç Stokundan çok, **İç Borç Stokudur**. Nitekim; 2002'den **Ağustos 2004'e İç Borç Stoku 100 milyar \$'dan (150 ktr TL) 143 milyar \$'a (214 ktr TL) çıktığı** halde, aynı dönemde **Dış Borç Stoku 131 milyar \$'dan sadece 148 milyar \$'a çıkmıştır.**

Ağustos 2004 itibarıyla Türkiye'nin toplam borç stoku 291 milyar \$ (iç borç 143 + dış borç 148) olup, **kamunun toplam borç stoku ise, 207 milyar \$'dır** (sadece 17,5 milyar \$'ı IMF ve Dünya Bankası'nadır). Çünkü, **148 milyar \$'lık dış borç stokunun 65 milyar \$'ı (%44'ü) kamu kesimine, 83 milyar \$'ı (%56'sı) da, başta bankalar olmak üzere, özel sektöre aittir.** Özetlersek **son dört yıldır mali disipline uyulmamış olsaydı, özellikle iç borç stoku daha hızlı artacaktı.**

Temmuz 2004'de 212 katrilyon TL'lik İç borç stokunun **%18'i döviz cinsinden veya dövize endeksli, %40'ı sabit faizli, %43'ü de değişken faizli olup, bu stokun alıcılara göre dağılımında piyasanın payı %60,5, Kamu'nun payı da (MB, Kamu Bankaları ve Diğer Kamu) %39,5'tir (DPT, Mali Piyasalardaki Gelişmeler, Ağustos 2004 sayfa 11).**

Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, **2002'den 2003'e ; Toplam Kamu Borç Stoku (Brüt) / GSMH Oranı %93.6'dan %83.5'e, Toplam Kamu Borç Stoku (Net) / GSMH Oranı da %79'dan %70'e gerilemiştir. Bu (Net) oran 2000'de %57 iken, ekonomik kriz sonucu 2001'de %91'e fırlamış idi. AB'de parasal birliğe katılımın ön şartlarını kapsayan Maastricht Kriterlerinde kamu borç stoku/GSMH oranı %60 olmakla birlikte, Türkiye'de İç Borç Stoku ortalama vade yapısının çok kısa vadeli olmasından dolayı, Türkiye'nin uluslararası piyasalarda güvenini sağlayabilmesi ve bu piyasalardan düşük faizli orta ve uzun vadeli krediler çekebilmesi için Brüt oranın %50, Net oranın da %40 dolayına çekilmesi gerekmektedir. Mesela, Ağustos 2004'de 212 katrilyon TL'lik İç Borç Stokunun %71'ini oluşturan Tahvil+Bono'dan oluşan Nakit**

borçların (124+26=150 katrilyon TL) ortalama vade yapısı sadece 11,7 aydır (Tahvilde 13,2 ay Bono'da 3,6 ay, DPT, Ağustos 2004, s.10),

Kamu Kesiminde (Devlet, KİT'ler, Belediyeler ve BİT'lerde) aşırı israfı azaltacak, tasarruf ve verimliliği artıracak yapısal tedbirler ile, özelleştirme ve kayıt dışı ekonomi ile mücadele konularında daha hızlı adımlar atılması gerekmektedir. Bu konularda daha hızlı hamleler yapılmadığı sürece enflasyonla mücadelede ve büyümede elde edilen başarılar kalıcı olamaz. Bütçe Açığı / GSMH oranı %11 seviyesinden %4'ün altına indirilene kadar talepteki bir canlanma ve döviz fiyatları artışları (ithalatın %86'sı üretim ve yatırım mallarından oluştuğu için iç fiyatlara yansıtılacak) normal seviyelerine ulaştığında enflasyon hızındaki düşüşün devam etmesi çok zor görülmektedir.

Diğer beklentilere gelince: Türkiye enflasyonla mücadelede önemli bir mesafe almış olmasına ve büyüme hızı da 2002'den bu yana %5'in üzerinde bir artış göstermesine rağmen, bu olumlu gelişmeler yatırım ve istihdam artışına önemli bir katkı sağlamamaktadır. Ocak-Haziran 2003'den **Ocak-Haziran 2004'e toplam ithalatta;**

- Yatırım malları payı %14.6'dan **%18.2'ye çıkması yatırımlarda bir kıpırdanma başladığının,**
- Tüketim malları payının da %9.9'dan **%14.1'e çıkması, TL'de varolan %20 dolayındaki aşırı değerlenmişliğin ortaya çıkardığı olumsuz etkinin açık bir göstergesidir.** Bu oranın tekrar %10 dolayına inmesi ve dış rekabet gücümüzün artması için **TL'nin bir an önce en az %10 değer yitirmesine yönelik gerekli iktisat politikaları ortaya konmalıdır.**

Bu yılın ilk çeyreğinde toplam imalat sanayii üretim değeri içinde kamunun payı %21, özel kesimin payı ise %79 olarak gerçekleşmiş olup, bu dönemde kamu kesimi yatırımlarında %11.3'lük bir azalışa rağmen, bu oran özel kesimde %60.6'lık bir artış göstermiştir. Aralık ayından sonra **AB ile tam üyelik müzakerelerine başlanabilirse, bir yandan özel sektör yatırımlarındaki artış devam edecek, öte yandan DYS yatırımlarında beklenen sıçrama ile son yıllarda artış eğilimine giren işsizlik, hiç olmazsa 2005'in ikinci yarısında, düşüş eğilimine girecektir.**

IMF ile 3 yıllık yeni Stand-by anlaşması: Hükümetin IMF ile 2005-2007 dönemini kapsayan yeni bir stand-by anlaşması yapacak olması yerinde bir karardır. Çünkü, IMF Ülke (Türkiye) Raporu No: 2004/2002'ye göre, **2003'den 2006'ya Türkiye'nin;**

- Rezervleri 35 milyardan 21 milyar \$'a inecek,
- Kısa Vadeli Borçlar / Rezervler oranı %65'den %142'ye,
- (Kısa Vadeli Borçlar + Dış Borç Ödemesi) / Rezervler oranı da %119'dan %225'e fırlayacaktır.

Bu oranların 2003'de düşük olmasının ana sebebi, Türkiye'nin 2002 başında IMF'den 16 milyar \$'lık ek destek sağlaması ve Ağustos 2003'de de IMF'ye geri ödenecek 11 milyar \$'lık borcun ertelenmesidir. Türkiye'nin bu durumda IMF ile 2005-2007 dönemini kapsayacak 3 yıllık bir Stand-by anlaşması ile sağlayacağı avantajlar ise;

- Bu dönemde IMF'ye ödemek zorunda olduğu **20 milyar \$'lık borç için IMF'den tekrar 10-12 milyar \$'lık ek kaynak** sağlamak veya bu miktar borcu tekrar ertelemek,
- Bu yıl sonunda 7.6 milyar \$'lık hedef yerine **12 milyar \$'a yaklaşması beklenen Cari İşlemler açığının hiç olmazsa yarısını IMF'den alınacak ek kaynakla, diğer yarısını da döviz rezervlerini azaltarak finanse etmek,**
- IMF'den alınacak **ek kaynaklarla döviz fiyatları artışını frenleyerek enflasyonla mücadeledeki başarısını sürdürmek,**
- Nominal ve özellikle reel **faiz oranlarını %10'lara çekerek iç borcu çevirmede daha az zorlanmak,**
- Mali disiplinin süreceğine dair iç ve dış piyasalara **güven vererek, Türkiye'nin dış kredibilitesine ve yukarıda sözünü ettiğimiz müspet gelişmelere de önemli katkılar sağlayacaktır.**

“Ekonomi’de Bedava Yemek Yoktur”. Herşeyin bir bedeli vardır. IMF, Türkiye’de gerçekçi kur politikası uygulamasını, ülke gerçeklerine uymayan sözde dalgalı kur politikasını dayatarak, engellemektedir. IMF ile yapılacak yeni Stand-by anlaşmasının en önemli olumsuz etkileri ise;

- TL’nin aşırı değerlenmesini artıracak,
- İthalat artışını hızlandırmak, ihracat artışını yavaşlatmak suretiyle
- **Dış Ticaret ve Cari İşlemler açıklarını büyüterek Türkiye’yi 1-2 yıl için IMF’ye daha muhtaç hale getirecek,**
- **Orta ve uzun vadelerde de dışa dönük sanayiileşmeyi caydırmaya devam edecektir** (Daha fazla bilgi için bakınız, E. Çarıkçı Mart 2004 kitabı makale No. 9 ve 21).

Yukarıdaki olumsuz gelişmeleri asgari düzeye indirmek için, hükümet, yeni Stand-by müzakerelerinde 2005’den itibaren kur politikasında Dalgalı Kur yerine “Güdümlü Dalgalanma”ya geçmek ve yılda %10’u geçmemek üzere, Merkez Bankası’na küçük oranlı kur ayarlama yetkisi verilmesinde ısrar etmelidir.

AB İLE MÜZAKERELER VE BEKLENTİLER

AB Komisyonu’nun 6 Ekim 2004’de Türkiye-AB arasında, tam üyelik yolunda müzakerelerin başlaması konusunda yeşil ışık yakmasıyla, Dış İşleri Bakanımız Sn. Doç. Dr. Abdullah GÜL’ün ifadesiyle, “hem AB, hem de Türkiye için tarihi bir adım attı”. Çünkü, Türkiye’nin AB’ye tam üyelik yolunda 1963 yılından beri (41 yıldır) süren zigzaglar şimdilik rayına oturmuş oldu.

Türkiye müzakerelerin başlaması için Kopenhag Siyasi Kriterleri’ni yerine getirdi. Tam üyelik için ise, yapılmış olan siyasi reform yasalarının uygulamada da başarılı olmalarına ilaveten, Türkiye’de Maastricht Kriterleri’ne yaklaşılması hedefi gündeme gelerek, Türkiye bir anlamda AB tam üyelik hedefi için 10 yıllık bir stand-by (istikrar programı) uygulamayı kabul etmiş oldu. Çünkü Maastricht Kriterleri;

- **Fiyat İstikrarı:** Yıllık enflasyon en düşük 3 AB ülkesi ortalamasının %1,5’ini aşmamalı (%1,5+%1,5=%3 dolayında bir yıllık enflasyon gibi),
- **Kamu Açığı / GSMH Oranı %3’e** indirilmeli (bu oran Türkiye’de 2003’de %11 idi),
- **Kamu Borç Stoku / GSMH Oranı %60’a** indirilmeli,
- **Yıllık Faiz Oranları** en düşük 3 ülke ortalamasından %2’den fazla olmamalı (%6+%2=%8 gibi) dir.

Türkiye, 12 Eylül 1963’de imzalanan ve nihai hedefi tam üyelik olan, 1 Aralık 1964’de yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile o zamanki AET’ye bugünkü AB’ye “ortak üye” olmuştur. AB’nin 11 Aralık 1999 günü Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’ye adaylık statüsü tanındıktan sonra, 11 Nisan 2000 tarihinde toplanan Türkiye-AB Ortaklık Konseyi, Türkiye’nin adaylık sürecinde AB müktesebatına (mevzuatına) uyum çalışmaları için 8 adet alt komite kurmuş, bu komiteler 31 anabashlıktan 28’ini Haziran 2000’den itibaren ele almaya başlamış, fakat AB ile müzakereler başlamadığı için elde edilen başarılar çok sınırlı kalmıştır.

Önümüzdeki 10-15 yıllık müzakere süresince Türkiye’yi en çok zorlayacak anabashlıklar (parantez içinde ele alınması ve çıkartılması gereken AB’ye uyum mevzuatı sayısı) ortak tarım (191), balıkçılık (270) ve taşımacılık (124) politikaları, sosyal politikalar ve istihdam (114), bölgesel politikalar (31), adalet ve iç işleri (159) ve çevre (174) dir. AB ile müzakere edilmesi gereken diğer alanlar ise; malların ve hizmetlerin serbest dolaşımı (579), gümrük birliği (118), şirketler hukuku (29), rekabet ve devlet yardımları (53), vergilendirme (140), istatistik (140), sanayi politikaları (14), bilim ve araştırma (38), enerji (120), dış ilişkiler (580), ortak dış ve güvenlik politikaları (250), mali kontrol (33), ekonomik ve parasal birlik (56) dir.

AB ile müzakerelerin başlamasıyla yukarıdaki önşartların yerine getirilmesi uzun bir zaman alacak olsa bile, bu çalışmalar Türkiye için (Gümrük Birliği'nde olduğu gibi AB ile sadece sanayii malları ticareti ilişkisi değil) siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan topyekün bir batılılaşma projesi haline gelmiştir.

AB Komisyonu'nun **2004 İlerleme Raporu** ile yakılan yeşil ışık ve bu raporun nihai metni, **17 Aralık 2004'de, AB Zirve (Başbakanlar ve Devlet Başkanları) Toplantısı'nda nihai ve kesin şeklini alacaktır. Maalesef bu Rapor;** Alevi camiasının ve Kürtlerin azınlık statüsü, ekümenlik tanınması, işçilerin serbest dolaşımının sürekli olarak askıya alınma ihtimali ve müzakerelerin ucunun açık olması gibi, daha önce hiçbir aday ülkeden istenmeyen, **Türkiye'nin kabul edemeyeceği bazı çifte standart talepleri ile doludur. Hükümet, ana muhalefet ve ilgili kuruluşlar el birliği ile hareket ederek 17 Aralık'a kadar; azınlıklar ve ekümenlik konusunda AB yetkililerine Lozan'ın deldirilmemesi için baskı yapmalı, işçilerin serbest dolaşımını, Polonya'ya uygulandığı gibi, 7 yıldan fazla askıya alınmaması ve Türkiye'ye de, diğer aday ülkelerin tamamına verildiği gibi, "Tam Üyelik" tarihinin verilmesi konularında gerekli seferberliği başlatmalıdır.**

Kötümserliğe gerek yoktur. Türkiye'yi ekonomik açıdan daha iyi günler beklemektedir. Çünkü, Türkiye yıllık 60 milyar \$'a yaklaşan ihracat hacmi ile dünyada 24. en büyük ihracatçı ülke durumuna gelmiştir. İlaveten son 2,5 yıldır ABD doları 1.5 milyon TL dolayında seyrettiği halde, ihracattaki başarının anahtarı ise, kayıt dışı istihdamın devamı ve netice de, iç piyasanın durgunluğundan dolayı Türk müteşebbisinin düşük kar yüzdesi ile yetinmeyi ve sürümden kazanmayı öğrenmek zorunda kalmış olmasıdır. İhracatın sürükleyici sektörleri ise, tekstil ve hazır giyimden çok, katma değeri düşük olsa da, otomotiv sektörü (kara taşıtları ve yedek parçaları), elektrikli makinalar ve diğer cihazlardır.

Makalemi **14 Kasım 2000 akşamı** Işık TV'de yönetmekte olduğum "Ekonomik Analiz" programında, maalesef İstanbul'da bir müslüman mezarlığında öldürülen, **Sn. Merhum Üzeyir GARİH'in değerlendirmeleri** ile bitirmek istiyorum. "Sayın hocam, Türkiye'de 12 milyon kişi gerek gelir seviyesi ve gerekse eğitim düzeyi bakımından **Avrupa standartları seviyesindedir.** Milyon kişi olarak **Danimarka'nın nüfusu 5,3, Avusturya'nın 8,2, İsveç'in 8,9 ve Belçika'nın 10,2** milyondur.

Bu durumda nüfus itibarıyla, Türkiye'deki 12 milyon Avrupa standartındaki kişi sayısını yukarıdaki ülke nüfuslarına oranladığımızda, milyon kişi olarak, **Türkiye'nin 2,3 Danimarka, 1,5 Avusturya, 1,3 İsveç ve 1,2 kat Belçika nüfusu düzeyinde yetişmiş insan gücü vardır."**

Not-1: Türkiye'de ve Türk Cumhuriyetlerinde ekonomik sorunlar ve çözüm yolları, Türkiye-AB ekonomik ve mevzuat ilişkileri ile **DYS yatırımları konularında** detaylı bilgi için bakınız, Prof. Dr. Emin ÇARIKÇI'nın 46 makale ve 400 sayfadan oluşan **güncelleştirilmiş 2. Baskı Kitabı: TÜRK DÜNYASINDA EKONOMİK GELİŞMELER VE TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİ. AKÇAĞ Yayınları, Mart 2004 (Tuna Cad. 8/1, Kızılay – Ankara (0312-4321798)).**

Not-2: Bu makalede yer alan Tablonun son kolonu her ay revize edilerek ve metin güncelleştirilerek Çankaya Üniversitesi'nin Ana Web sayfasında yayınlanmaktadır. (<http://www.cankaya.edu.tr>)